

BİR OSMANLI BÜROKRATI: MEHMED ESAD SAFVET PAŞA (1815-1883)

Çetin AYKURT*

ÖZ

Mehmed Esad Safvet Paşa, XIX. yüzyıl Osmanlı tarihinin önemli şahsiyetlerindedir. Ticaret, Maârif, Adliye, Nafia ve Hariciye Nâzırlığı yapmıştır. Paris sefirligi görevinde bulunması Batıyı daha iyi tanınmasına vesile olmuştur. İdareciliği sırasında taltiflerinin yanında azilleri de olmuştur. Kendisine tevdi edilen her görevi ciddiyet ve dürüstlük içinde yapmıştır.

Safvet Paşa'nın, Bâbîâli'ye farklı lisanlarda gelen yazıların tercüme edildiği Tercüme Odası'nda yetişmesi kendisinin diplomat vasfı kazanmasına büyük katkı sağlamıştır. Osmanlı Devleti, Safvet Paşa'nın diplomatik vasfından istifade ederek, Balkanlar'da çıkan ayaklanmalarda, Tersane Konferansı'nda ve Ayastefanos antlaşmasında görevlendirmiştir. Kıbrıs'ın İngilizler'e terki, Safvet Paşa'nın hiç arzulamamasına rağmen sadâreti döneminde gerçekleşmiştir. İçerdeki toplumsal huzursuzluk ve dışarıdan yapılan baskılar neticesinde Kânûn-ı Esâsî'nin hazırlanması bir zaruret haline gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin bu konuda görevlendirdiği kişilerden birisi olan Safvet Paşa, hazırladığı 130 maddelik taslak metin ile Kânûn-ı Esâsî'nin hazırlanmasına katkıda bulunmuştur.

Safvet Paşa'nın Maârif Nâzırlığı, birçok yeniliklerin yapıldığı bir dönem olmuştur. Maârif Nâzırlığı sırasında hazırlanan Maârif-i Umûmiyye Nizamnâmesi, Osmanlı eğitim sistemine batılı anlamda eğitim kurumlarının kurulmasına zemin hazırlamıştır. Safvet Paşa, eğitim konusunu bir devlet sorunu olarak değerlendirmiş ve bu doğrultuda çalışmalar yaparak Osmanlı eğitim sistemine ivme kazandırmaya çalışmıştır.

Safvet Paşa'nın Osmanlı Devleti'ne katkıda bulunduğu bir alan da müzeciliktir. Eski eserlerin korunması ve saklanması konusunda büyük bir hassasiyet göstermiştir. Valliliklere gönderdiği talimat ile devlet içindeki eski eserlerin belirlenmesini istemiştir. Bu uygulaması Osmanlı müzeciliğinin gelişmesi için önemli bir adım olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mehmed Esad Safvet Paşa, Şahsiyet, Osmanlı Devleti

AN OTTOMAN BUREAUCRAT: MEHMED ESAD SAVFET PASHA (1815-1883)

ABSTRACT

Mehmed Esad Safvet Pasha is one of the important personalities in XIX century Ottoman history. He has served as a Trade, Education, Courthouse, Public Works and Foreign Affairs Minister. His tenure as a Paris ambassador has helped him get to know the West better. During his administration, he had dismissals as well as his rewards. He has done every task entrusted to him with seriousness and honesty.

That Safvet Pasha grew up in The Translation Room where texts in different languages which were sent to The Sublime Port were translated contributed greatly to his acquiring the qualification of a diplomat. The Ottoman Empire took advantage of Safvet Pasha's diplomatic qualifications and assigned him to the revolts in the Balkans, The Shipyard Conference and Ayastefanos Agreement. The abandonment of Cyprus to the British took place during the period of his grand viziership although Safvet Pasha did not desire it at all. As a result of the social unrest inside and external pressures outside, the preparation of The Ottoman Constitution has become a necessity. Safvet Pasha who was one of the people assigned by the Ottoman Empire

* Yozgat Bozok Üniversitesi/Fen-Edebiyat Fakültesi/Tarih Bölümü/Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, dr.cetinaykurt@gmail.com, Orcid ID: 0000-0001-5467-8659

on this issue made contribution to the preparation of The Constitution with the 130-item draft text that he prepared.

Safvet Pasha's Ministry of Education was a period in which many innovations were made. The Regulations of Public Education which was prepared during his Ministry of Education prepared the groundwork for the establishment of educational institutions in the Western sense in the Ottoman education system. Safvet Pasha evaluated the issue of education as a state problem and tried to accelerate the Ottoman education system by working in this direction.

Another area in which Safvet Pasha made contribution to the Ottoman State is museum studies. He showed great sensitivity in the protection and preservation of old artifacts. By the instruction he sent to the governorships, he requested the identification of the old artifacts within the state. This practice was an important step for the development of Ottoman museology.

Keywords: Mehmed Esad Safvet Pasha, Personality, The Ottoman State

Hayatı

Mehmed Esad Safvet Paşa, 1815 tarihinde İstanbul'da doğmuştur. Babası voyvodalık görevlerinde bulunmuş Trabzonlu Mehmed Hulûsi Ağa'dır. Mahalle mektebinde okuduktan sonra Beyazid Camii'nde medrese derslerine devam etmiş burada Arapça ve Farsça öğrenmiştir. Bu eğitimleri sırasında ağabeyi Arif Efendi'nin kendisine katkısı olmuştur (İnal 1982: 809). Ayrıca Bab-ı âli Tercüme Odası'nda da Fransızca öğrenmiştir (Özcan 2008:467).

1831 tarihinde, Serasker Halil Rifat Paşa kethüdalığı hizmetinde bulunan ağabeyi Ârif Efendi'nin desteği ile Dîvân-ı Hümâyun Kalemî'ne girmiştir. Kalemce kendisine "Safvet" mahlası verilmiştir. 1833 tarihinde de iki yüz kuruş maaşla, Babıâli Tercüme Odası'nda görevlendirilmiştir(Pakalın2018:15).

Tercüme Odası'nın kurulmasındaki amaç, Müslümanların dil öğrenmek suretiyle diploması alanında değerlendirilmesi ve diğer devletlerle olan siyasi münasebetlerin daha güvenilir memurlarca yürütülmesini sağlamak idi. Bu şekliyle hem yenileşme dönemi reform hareketlerini hazırlayan bürokratların yetişmesi sağlanmış hem de Bâbıâli'ye farklı lisanlarda gelen evrakların tercüme edildiği bir büro olarak hizmet görmüştür. Bu büro, sadrazamlığa kadar yükselen önemli bürokratlardan Ali Paşa, Safvet Paşa ve Fuad Paşa'nın yetişmesine katkı sağlamıştır (Akyıldız 2018:96, Bilim 1990:38, Findley 2014:158).

Safvet Paşa,1837 tarihinde Dîvân-ı Hümâyun mütercim-i evveli olmuş ve bir yıl sonra da divan tercümanlığına vekâleten getirilmiştir. 1839'da Takvîm-i Vekâyi'nin Fransızca olarak da yayınlanması için karar alınması üzerine Fransızca neşrinin yöneticisi olarak görevlendirilmiştir. 25 Ağustos 1840 tarihinde Dîvân-ı Hümâyun tercümanlığı görevine asaleten atanmıştır. 1842 senesinde azledilen Eflak Beyi yerine yenisinin seçiminde bulunmak üzere Bükreş'e gönderilmiştir (İnal 1982:110). 1845 tarihinde Abdülmecid'in, Fransızca öğrenmek arzusu üzerine mabeyn dördüncü kâtipliğine alınmıştır. Ayrıca padişahın kızı Fatma Sultan ve oğlu Murad Efendi'nin Fransızca hocalığı ile görevlendirilmiştir (İnal 1982:811). 1855 tarihinde on yedi bin maaşla Tanzimat Meclisi Azalığı'na ve üçüncü rütbe Mecidi nişanı ile taltif edilmiştir. Ayrıca Ulâ Evveliği rütbesi ile Hariciye Müsteşarlığı'na ve Ali Paşa'nın Viyana'da yapılan toplantıya gönderilmesi üzerine Hariciye Nezâreti vekili olmuştur. Ali Paşa'nın görevden dönmesiyle vekâletten azledilmesiyle Tanzimat Meclisi Azalığı'ndan

ayrılmıştır(BOA.HSD.AFT:7/8).Memleketeyn meselesi dolayısıyla, 1857'de Avrupa komisyonu azalığı ile Bükreş'te bulunmuştur (BOA.İ.HR.:154/8195). Bu mesele ile ilgili toplantıya katılmak üzere Paris'e gitmiş, Paris'te iken görevden alınmıştır. 1858'de ikinci defa Meclis-i Tanzimat Azalığı'na getirilmiştir.1860 tarihinde, Şam'da Müslümanlar ile Hristiyanlar arasındaki problemleri çözmek amacıyla Hariciye Nâzırı Fuad Paşa görevlendirilmiştir (BOA.İ.MMS:19/851). Bu durum üzerine, Hariciye Nezâreti vekili olarak atanmıştır. 1861 tarihinde Ticaret Nâzırı olmuştur (Pakalın 2018:17) ve 1863'te Meclis-i Vâlâ reisliğine vezâret rütbesiyle görevlendirilmiştir (BOA.HAT.:1648/39). Aynı yıl ikinci defa kırk bin kuruş maaş ile Ticaret Nâzırı olmuştur(BOA.MB.İ:19/61).1865 tarihinde Paris sefirliğine atanmıştır. (BOA.İ.HR.:212/12312). 1866 tarihinde Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye üyeliğine getirilmiştir.1867'de üçüncü kez Ticaret Nâzırı olarak görevlendirilmiştir (BOA. A.MKT.MHM.:381/19) ve aynı yıl Sultan Abdülaziz'in Avrupa seyahatine eşlik eden Hariciye Nâzırı Fuad Paşa'ya vekâlet etmiştir (İnal 1982:816). 1868'de Maarif Nâzırı olmuştur (Mehmed Süreyya 1311:230). 1871 tarihinde ise Şûrâ-yı Devlet azalığına getirilmiştir (BOA.MB.İ.:25/40).1872 senesinde Adliye Nâzırı olmuştur (BOA.İ.DH.:655/45541).1873'te Hariciye Nâzırı iken iki ay sonra azledilmiştir ve tekrar 26 Kasım 1873'te Şûrâ-yı Devlet azalığına ve Riyaset vekilliğine tayin olmuştur (İnal 1982:821-822). 1874 tarihinde ikinci kez Maârif Nâzırlığı'na, 1875'te ikinci defa Hariciye Nâzırlığı'na getirilmiştir. 1876 tarihinde ikinci defa Adliye Nâzırı ve üçüncü defa Hariciye Nâzırı olmuştur(BOA.HSD.AFT:7/8).1877'de Nafia Nâzırlığı'na getirildikten sonra bu görevinden affını talep etmiştir (BOA.İ.DH.:750/61291) ve aynı yıl üçüncü defa Adliye Nâzırı yapılmıştır. 1878 senesinde Şûrâ-yı Devlet Reisliği'ne getirilmiş ve dördüncü defa Hariciye Nâzırı olmuştur. Haziran 1878'de Hariciye Nezâreti uhdesinde olarak Sadâret makamına getirilmiştir. Aralık 1878 senesinde Sadâretten ve Hariciye Nezâreti'nden azledilmiştir. Aynı yıl Paris Sefirliği'ne tayin edilmiştir. 1879'da beşinci defa Hariciye Nâzırı (BOA.HR.SFR.3:267/30) ve Devairi Âliye müfettişi olmuştur. 1882'de altıncı defa atandığı Hariciye Nâzırlığı görevi (BOA.Y.EE.:75/45), iki gün sürmüş ve müfettişliğe geri dönmüştür (BOA.HSD.AFT:7/8). 16 Kasım 1883'te vefat etmiştir (Özcan 2008:468).

İdareci Olarak Faaliyetleri

Safvet Paşa'nın eğitimine babası büyük hassasiyet göstermiştir. Özel muallimler vasıtasıyla Arapça ve Farsça lisan, edebiyat, matematik ve tarih alanlarında eğitim aldırılmıştır. Babası, kendisini yazar ve şair olarak yetiştirmek istemesine rağmen daha sonra diploması alanına karar verilmiştir. Diploması alanına yönelmesine Sadrazam Reşid Paşa teşvik etmiştir. Bundan sonra Fransızca, Latince ve coğrafya dersleri almıştır. Akabine yeni diller ve diplomatika ilmini öğrenmek gayesiyle babası tarafından Paris'e gönderilmiştir. Paris'ten döndükten sonra Hariciye'de mütercimlik görevini ifa etmiştir (Pakalın 2018:80). Safvet Paşa'nın aldığı eğitim kendisinin Osmanlı idarî yapısında önemli mevkilere gelmesine zemin hazırlamıştır.

Safvet Paşa, Osmanlı Devleti'nde üç defa Ticaret, Maârif ve Adliye Nâzırlığı, bir defa Nafia Nâzırlığı ve altı defa Hariciye Nâzırlığı yapmıştır. Bir defa da sadâret makamında bulunmuştur. Böylece farklı alanlarda Osmanlı yönetimine katkı sağlamıştır. Safvet Paşa, özellikle Maârif ve Hariciye Nâzırlığı görevlerinde ön plana çıkmıştır.

Safvet Paşa'nın birinci Maârif Nâzırlığı, Osmanlı eğitim sisteminde farklı yeni yaklaşımların ortaya konduğu bir dönemdir. Nâzırlığı döneminde, Galatasaray Mekteb-i

Sultani'nin kurulması önemli bir hadisedir. Çünkü bu mektep kurulmadan önce lise düzeyinde eğitim veren hiçbir sivil Osmanlı mektebi söz konusu değildi (Findley 2014:185). Batılı anlamda lise olan Galatasaray Mekteb-i Sultani 1868'de faaliyete geçmiştir. Mektep açıldığında, 147 Müslüman, 48 Gregoriyen Ermeni, 36 Rum, 34 Musevi, 34 Bulgar, 23 Latin Katolik ve 19 Ermeni olmak üzere 341 öğrenci ile eğitim faaliyetine başlamıştır (Sungu 1943:315,335,336). Galatasaray Mekteb-i Sultani'nin teşekkülü fikri Fransa İmparatoru Napolyon'un özel daveti ile genel sergiye katılmak üzere Paris'e giden Sultan Abdülaziz'in buradaki izlenimleri neticesi gerçekleştirilmiştir (BOA.Y.EE.:79/4). Abdülaziz dönüşünde, birçok alanda yeni hamlelerin gerçekleştirilmesi için çalışmıştır.

Safvet Paşa'nın Maârif Nâzırlığı döneminde gerçekleşen eğitim alanındaki reformlardan en önemlisi Maârif-i Umûmîyye Nizamnamesi'nin çıkmasıdır. 198 maddeden meydana gelen Nizamname ile Osmanlı eğitim sisteminin bir düzene sokulması hedeflenmiştir. Nizamname ile genel öğrenim üç dereceye ayrılmıştır. İlk derece sıbyan mektepleri ve rüşdiyelerden meydana gelmiş, ikinci derece idadî ve sultanilerden oluşmuştur. Sultanilerin ilk örneği Galatasaray Mekteb-i Sultani oluşturmuştur ve bu okullar ancak 1880'lerden sonra vilayet merkezlerine yayılabilmıştır. Üçüncü derece, Mekâtib-i Âliye denen yüksek okulları kapsamıştır (Ortaylı 1987:146). Büyük ölçüde Fransa eğitim sistemi örnek alınarak hazırlanan Maârif-i Umumîye Nizamnamesi, Safvet Paşa'nın yanında Şurây-ı Devlet Maârif Dairesi Başkanı Kemal Paşa, Sadullah Paşa, Rezaizâde Mahmud Ekrem Bey, Mehmed Mansur Efendi, Dadyan Artin ve Dragon Tzankoff Efendiler'den müteşekkil bir kadro tarafından hazırlanmıştır (Tekeli-İlkin 1993:67).

Safvet Paşa'nın, büyük emeği geçen 1869 Maârif-i Umumîye Nizamnamesi'nin, 68-78. maddeleri ile kız sıbyan ve rüşdiye okullarına bayan öğretmen yetiştirmek gayesiyle Darülmualimat açılmıştır. Darülmualimat, sıbyan ve rüşdiye şubelerinden meydana gelmiştir. Öğretim süresi sıbyan şubesinde iki yıl, rüşdiye şubesinde üç yıl ve öğrenci sayısı elli olarak belirlenmiştir. Öğrencilere zorunlu hizmet karşılığında 30-50 kuruş arasında harçlık verilmiştir. (BOA.Y.EE.:112/6). Mektep ilk önce İstanbul Dârülmualimâtı veya Dârülmualimât-ı Âliye olarak İstanbul'da, daha sonra da II. Meşrutiyet döneminde taşrada bazı vilâyetlerde açılmıştır (Öztürk 1993:549).

Maârif-i Umûmîyye Nizamnamesi'nin, Osmanlı öğretim sistemine diğer bir katkısı da ikinci kez Dârülfünûn'un hayat bulmasıdır (Çağatay 1990:1212). Nizamnamenin 79'dan 128'e kadar olan maddeler Dârülfünûn ile alakalıdır. Bu maddelerde Dârülfünûn'un idarî, dahilî, malî ve hukukî yapısı açıklanmıştır. Ayrıca Nizamname ile Dârülfünûn'da, kütüphane ve laboratuvar kurulması gibi önem arz eden hususlar da belirtilmiştir (BOA.Y.EE.:112/6). Dârülfünûn'un kütüphanesine Paris'ten farklı alanlarda kitaplar getirilmiştir. Paris'ten satın alınan kitaplara 3500 frank ödenmiş (İhsanoğlu 1990:718), laboratuvar için gerekli fizik aletleri de eksiksiz olarak Paris'ten alınmıştır. Dârülfünûn'da dersler 1872-1873 öğretim dönemine kadar aralıksız devam etmiştir (İhsanoğlu 1993:522,523).

Bütün bunların ışığında, Osmanlı Devleti'nin ilim ve fende ilerlemesi için her türlü alt yapının hazırlandığını görmekteyiz ki Maârif kadrosu da Avrupa'nın ilerlemesinin temelini ilim ve fende çalışmaların neticesi olduğu kanaatine varmışlardır.

Safvet Paşa, Dârülfünûn'un açılış nutkunda şunları ifade etmiştir (İhsanoğlu 1990:721):

Bulduğumuz asırda akıllara durgunluk veren yeni icadlar, fiziğin (hikmet-i tabiiye) ilerlemesiyle vücuda gelmiş büyük eserlerdir. Orta seviyedeki mekteplerden mezun olup, ilim ve bilgilerini bir kat daha arttırmak isteyenler için Dârülfünûn adıyla kurulan bu "medrese-i ilmiye"nin tesisiyle gerçek medeniyetin esası tahkim edilmiştir. Memleketin her sınıf ahalisi, asrın icabına uygun hareketle, ilim ve fenlerde ve sanayide her bakımdan terakki yolunu seçmelidir.

Safvet Paşa, ikinci Maârif Nâzırlığı'nda, Galatasaray Sultanisi müdürü Sava Efendi'yi yeni bir Dârülfünûn'un kurulması ile görevlendirmiştir. Bu yeni kurum hukuk, fen ve edebiyat mekteplerinden teşekkül ettirilmiş ve Dârülfünûn-ı Sultânî olarak tekrar faaliyete geçmiştir (Tekeli, İlkin 1993:71).

Safvet Paşa, 1 Aralık 1875 tarihinde üçüncü defa Maârif Nâzırı olarak atanmıştır. O, bu dönemde müze ve eski eserler hususunda hassasiyet göstermiştir. Müzecilikte yetişmiş personel istihdamına önem vermiş, valiliklere gönderdiği yazılarda da devlet içindeki eski eserlerin toplanması ve korunması konusunda dikkat çekmiştir (Saatçi Ata 2021:471,472;Çal 2009:325). Bu yaklaşım Osmanlı müzeciliğinin gelişmesine ivme kazandırmıştır.

Osmanlı Devleti, Safvet Paşa'nın diplomat vasfından, onu Hariciye Nâzırı yaparak da istifade etmek istemiştir. 1873 senesinde Hariciye Nâzırı yapılmış, ancak bu görevi iki ay sürdürebilmiştir. Bunun sebebi de, Şirvanizâde Rüşdü ve Serasker Hüseyin Avni Paşalar'ın, Safvet Paşa'yı istememeleri olmuş ve görevden alınmıştır (İnal 1982:821).

Safvet Paşa'nın, ikinci ve üçüncü Hariciye Nâzırlığı, Osmanlı Devleti'nin birçok problemle karşılaştığı bir dönemde olmuştur. 1875'te ikinci kez atandığı Hariciye Nâzırlığı'ndaki en önemli problem, Hersek eyaletinde Osmanlı tahsildarları ile vergi vermekten imtina eden Hristiyan halk arasında çıkmış ve ilk başta Osmanlı Devleti konuyu fazla ciddiye almamıştır. Ancak olay büyüyerek Bosna- Hersek isyanına ki tarihte Şark Buhranı adı verilip 1878 Berlin Kongresiyle bitmiş buhrana müncer olmuştur (Baykal 1943:3).

Midhat Paşa'nın konağında vekiller toplantısı sırasında Çerkes Hasan isminde bir subay, Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesi ve öldürülmesine sebep olarak düşündüğü kişileri öldürmek gayesiyle yaptığı baskında, Serasker Hüseyin Avni ve Hariciye Nâzırı Reşid Paşalar'ı öldürmüştür (Mahmud Celâleddin Paşa 1983:128,129). Bunun üzerine Safvet Paşa Hariciye Nâzırlığı'na üçüncü kez atanmıştır. Safvet Paşa'nın bu döneminde en önemli konularından biri, Balkanlar'da meydana gelen ayaklanmalar nedeniyle İstanbul'da büyük devlet temsilcilerinin katıldığı Tersane Konferansıdır. Bu toplantıya Safvet Paşa da katılmıştır. Konferansta görüşülecek hususlar değerlendirilirken dışardan toplar atılmaya başladığında köşkün her tarafının sarsılması üzerine Osmanlı temsilcileri oturdukları yerlerden ayağa kalkmıştır. Safvet Paşa konferans katılımcılarına hitaben (Karal 2000:29):

Efendiler, Haliç'in öte tarafında atılan şu toplar halkın meşru isteklerine göre Padişah tarafından Devleti Aliyye'de tatbik olunması gerekli görülen yeni idare usulünün ilânı olduğundan ve işbu meşrutiyet idaresi muhtelif Osmanlı kavimlerinin bütünü'nün şahsi hürriyetlerini kefalet altına aldığından bu inkılâp karşısında toplantımız zait kalır.

Kânûn-i Esâsî'nin ilân edilmesinin ana gayesi, yabancı müdahalesiyle reform yapmaya gerek olmaksızın, Osmanlı Devleti'nin genel bir reform yapmaya arzulu ve dirayetli olduğunu göstermek olmuş ve Osmanlı tarihinde ilk defa olarak Kânûn-ı Esâsî 23 Aralık 1876 tarihinde ilân edilmiştir (Aydın 2001:329). Kânûn-i Esâsî'nin hazırlanması esnasında Safvet Paşa da hazırladığı 130 maddelik taslak metin ile katkı vermiştir (BOA.Y.EE.:41/7).

Safvet Paşa, 19 Şubat 1878 tarihinde dördüncü defa Hariciye Nâzırlığına getirildiğinde Ayastefanos müzakeresinde Osmanlı Devleti'ni temsilen katılmıştır. 3 Mart 1878 tarihinde imzalanan antlaşma ile Osmanlı Devleti, Romanya, Karadağ ve Sırbistan'ın bağımsızlıklarını tanımıştır (Gençer 1991:225).

4 Haziran 1878 tarihinde Safvet Paşa, Hariciye Nâzırlığı uhdesinde olmak üzere sadârete getirildiğinde Kıbrıs meselesi söz konusu olup (Alasya 2002: 380, İskender 1999:144), adanın İngiltere'ye bırakılması için daha önce alınan karara karşı çıkmakla beraber sonunda kabul etmek zorunda kalmıştır (Pakalın 2018:185). 20 Temmuz 1878 tarihinde sadrazam olarak Berlin görüşmelerini ve antlaşmasını onaylamıştır. II.Abdülhamid ile bazı dış politikalar konularında izlenmesi gereken hususlarda ayrı düşmüştür. 4 Aralık 1878'de sadâret ve nezâretten azledilmiştir, 27 Aralık'ta da Paris sefaretine gönderilmiştir. (Özcan 2008: 468). Azil sebebi ise, Sultan Abdülhamid'e iletilen bir jurnalde, Safvet Paşa ve kabine arkadaşlarının kendisini hal edeceklerinin bildirilmesidir (Danışmend 1972: 316). Abdurrahman Şeref (1339:296,297) Safvet Paşa'nın ihtiyarlığından dolayı görevinden alındığını ifade ederek sadârete Hayreddin Paşa'nın atanmasını şöyle ifade etmiştir :

Safvet Paşa'nın ihtiyatkârlığı gavâili dâhiliyenin izdihâm ve dehşetiyle başa çıkmaktan pek uzak idi. Ordunun muntazaman terhisi, Rus askerinin Rumeli'den azimeti, üserâ-yı Osmaniyenin Rusya'dan ve Romanya'dan avdeti, kıymeti tenezzülde devam eden kavâim-i nakdiyyenin bir çaresine bakılarak zâten müşevveş olan umûr-ı maliyenin tanzimi, idâre-i cedidenin Berlin muâhedesine ahkâmına tatbiki, keşmekeşde kalan meclis-i mebusânın ictimâi misillü mevâd ve mesâili mühimme re'si kârde daha dinç ve daha faâl bir zâtın vücudunu icâb eyliyordu. Padişah eski vüzeranın birer birer tadını tatmış olduğundan yeniden emin ve müstaid adamlar yetiştirmek ve ıslahâtı musammemeyi onlara yaptırmak emelini beslemeğe başlamışdı. Tunus'dan İstanbul'a yeni gelmiş olan Hayreddin Paşa'yı tavsiye etdiler. 1295 Zilkadesinin dokuzunda Safvet Paşa azlolunarak mührü sadâret müşarünileyh Hayreddin Paşa'ya tevdi buyuruldu.

Safvet Paşa, azledilmesine ilişkin II.Abdülhamid'e bir tezkere göndererek, devlete hep sadakatle çalıştığını bu bakımdan görevden alınmasının kendisini çok üzdüğünü belirtmiştir (BOA.Y.EE.:14/115).

Ahmed Cevdet Paşa (Halaçoğlu-Aydın 1993:443), Berlin Kongresi ile ilgili olarak Safvet Paşa'yı eleştirmiştir. Safvet Paşa'nın Ermeni Patriki Nersis'e Berlin Kongresi'ne heyet göndermesi için izin vermesine karşı çıkmıştır. İngilizler'in bu durumu değerlendirmek suretiyle Ermenileri desteklediğini ifade etmiştir. Safvet Paşa'yı "encâm-ı beyn" ve "yevmiyecilerden" olarak nitelemiştir. Bu hususta durumu Cevdet Paşa şöyle ifade etmiştir (BOA.Y.EE.:38/95):

Ne büyük hatâ ne büyük gafletdir ki Devlet-i Aliyye murahhasları kâfi olmayub da tebaasının bir sınıfı tarafından kendi haklarını muhâfaza için bir meclis-i kebir-i

düveliyye mebuslar gönderdikleri hâlde ol sınıfa bir imtiyâz-ı mahsusa verilmiş olmaz mı?

Nerede Reşid Paşa, nerede Safvet Paşa. Öyle büyük makam ve mevki'lerde bulunan âdemlerin küçük bir hatâ'sı işte böyle büyük fenalıklara bâdî oluyor. Ne hâli ise.

Ârifi Paşa kabinesinde 29 Temmuz 1879'da, Safvet Paşa beşinci defa Hariciye Nâzırı olmuştur (BOA.Y.A.HUS.:161/86). Bu dönemde, Yunan hududu meselesini çözmek için toplanan konferansta görevlendirilmiştir (BOA. Y.EE.:44/120). Nâzırlıktan azledildikten sonra devâir müfettişliğine getirilmiştir. Ahmed Vefik Paşa'nın başvekâlete getirilmesiyle teşekkül eden kabinede altıncı defa, Hariciye Nâzırlığı'na atanmıştır. Ancak Ahmed Vefik Paşa'nın sadâretten azli ile müfettişliğe geri dönmüştür (Pakalın 2018:75). Safvet Paşa 16 Kasım 1883'te vefat etmiştir. Sultan Mahmud Türbesi'ne defnedilmiştir (Özcan 2008:468).

Şahsiyeti

Safvet Paşa, Tanzimat döneminin önemli isimlerinden birisidir. Atandığı tüm görevleri layıkıyla yapmaya çalışan ve hizmetleriyle devletine katkı sağlamış bir bürokrattır.

Mehmed Memduh Paşa (1328:35), Safvet Paşa ile ilgili olarak şu yaklaşımı ortaya koymuştur:

Asrı Abdülmecid Hâni'de ricâli de devletden olmağla tahayyüz ve temeyyüz etmiş zevattandır. Abdülaziz Hân devrinde mühim nezâretlerde ehliyet ve liyakatini isbât eyledi. Sultan Abdülhamid'in vaktinde bir defa sadrâzam oldu. İnfisâl edince Paris sefaretini seniyyesiyle emsâli gibi İstanbul'dan ba'id bulunduruldu. Bir müddet mürurunda İstanbul'a geldi. Vatanda rahat edecek iken cihandan rihlet etti. Müşarünileyh Maârif Nâzırı bulunduğu sırada mektupçuluk memuriyetiyle maiyetinde idim. Hilye-i hamiyetle müzeyyen, âkil ve durenmiş, dilnevaz ve halim bir zât idi.

Meclis-i Ayân Reisi Said Paşa (1327:41.52) , Safvet Paşa'nın yazı tarzındaki hünerine değinmiş ve takdirlerini ifade ederken konu ile ilgili şöyle demiştir:

Merhum Safvet Paşa Sadâretten infisâlinde sonra bir suâl üzerine Rusya-Avusturya, Almanya-Fransa, Osmanlı-Rus muhârebelerinin esbabına dâir bir lâyiha yazmıştı. Kendi hattıyla gördüğüm müsveddesi belki yetmiş, seksen sahife teşkil ediyordu. Vekayi-i tasvirde mahâret göstermiş, muhâkematında isabet etmiş idi. Fakat cümleler o kadar teselsül etmiş, tarzı kadim o kadar taklid olunmuş idi ki kitâbet-i resmiye taraftarları bile o derecesine çok görürler. Müşarünileyh ise bunu aczinden değil nesk-i ma'hudde yazı yazmıyor ta'rizine mazhar olmamak için yapmıştır. Safvet Paşa ki edib ve gerçekten diplomat idi. Öyle bir zâtın ma'lûmat ve efkârından tamamıyla istifazayı usul-i kalem denilen taassub men etmesine , zekâyı millete delil olan eserlerinin sair lisanlara aynen tercümesini o taassubun hâsıl ettiği adim-ül-imbân hale getirmesine teessüf olunmaz mı?

Safvet Paşa, din ve millet savunucularını takdir etmiş, millet ve memleket için yararlı eserlerin meydana gelmesini teşvik etmiştir. (Pakalın 2018:96). Safvet Paşa, verilen görevleri ciddi bir şekilde yapmış namuslu bir devlet adamı idi (Özcan 2008: 468).O, İç ve dış siyasî hayatında dürüst karakteri ve otoritesi ile iz bırakmıştır (Uzunçarşılı 1951:263). Hayatı boyunca gelirini ve masrafını düzenli bir şekilde tutmuştur(Pakalın 2018:99).

Sonuç

Safvet Paşa ,bürokrat ve diplomat hususiyetleriyle XIX. yüzyılın önemli bir şahsiyetidir. Osmanlı Devleti'nin kendisine verdiği her görevi kusursuz yapmak için büyük bir itina göstermiştir. Fransızca, Arapça ve Farsça'ya vakıf olması ve Tercüme Odası'nda yetişmesi atandığı görevlerde kendisine katkı sağlamıştır.

Safvet Paşa, görevleri esnasında birçok sorunla ilgilenmiştir. Özellikle dış politikada Osmanlı Devleti'nin karşılaştığı sorunlarda görev almıştır. Balkanlar'daki isyanlar sırasında, Tersane Konferansı'nda ve Ayastefanos görüşmelerinde devleti temsil etmiştir. Ayrıca sadâreti döneminde Berlin Antlaşması ve mutabakatı belgesini ve hiç istemese de Kıbrıs'ın İngilizler'e bırakılmasını onaylamıştır. II.Abdülhamid tarafından sadâretinin altıncı ayında azledilmiştir.

Safvet Paşa'nın, Osmanlı Devleti'ne katkı yaptığı diğer önemli alan ise maârifdir. Maârif-i Umumiye Nizamnamesi, Safvet Paşa'nın görevi sırasında çıkmıştır. Galatasaray Mekteb-i Sultani'nin eğitime başlaması ve kız mekteplerine hoca yetiştirmek amacıyla Dârümuallimat'ın açılması Osmanlı eğitim sisteminin çeşitlenmesine katkı sağlamıştır. Ayrıca Dârülfünûn'da tekrar işlev kazanarak Osmanlı ilmine ve eğitimine katkı sağlamıştır.

Osmanlı Devleti'ne özellikle Maârif ve Hariciye Nâzırlığı sırasında büyük katkıları yanında Ticaret, Adliye ve Nâfia Nâzırlıkları sırasında da ciddi bir şekilde görevini ifa etmiştir.

Safvet Paşa, idareciliği esnasında Osmanlı Devleti'ndeki eski eserlere sahip çıkmıştır. Eski eserlerin düzgün bir şekilde muhafazasına gayret göstermiş olup, Osmanlı müzeciliğinin gelişmesine büyük katkı sağlamıştır.

KAYNAKLAR

Abdurrahman Şeref,1339, *Tarih Musahabeleri*, İstanbul: Matbaa-I Amire.

Akyıldız, Ali, 2018, *Osmanlı Merkez Bürokrasisi 1836-1856*, İstanbul: TimaşYayınları.

Alasya, Halil Fikret,2002, "Kıbrıs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.25: 380-383,Ankara.

Aydın, Mehmet Âkif, 2001, "Kânûn-ı Esâsî" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.24 :328-330, İstanbul

Baykal, Bekir Sıtkı,1943, "Bismarck'ın Osmanlı İmparatorluğunu Taksim Fikri" *A.Ü.Dil ve Tarih Coğrafya Dergisi*, C.1,S.5:3-12, Ankara.

Bilim, Cahit ,1990, "Tercüme Odası" *A.Ü. Osmanlı Tarihi Araştırma Ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S.1:29-43, Ankara.

Çağatay, Neşet 1990, "Türk Yüksek Öğretim Tarihine Genel Bakış" *Bellekten*, C.LIV, S.211:209-1220, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.

Çal, Halit,2009, "Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Müzeler", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.7,S.14 :315-333,İstanbul.

Danışmend,İsmail Hami,1972,*İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C.4,İstanbul: Türkiye Yayınevi.

Findley, Carter V.,2014, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Reform, Babîâli,1789-1922*, Çev.: Ercan Ertürk,İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Gençer,Ali İhsan, "Ayastefanos Antlaşması" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.4:225,İstanbul.

Halaçoğlu,Yusuf,Aydın,Mehmed Âkif 1993, "Cevdet Paşa" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.7 :443-450,İstanbul.

İhsanoğlu, Ekmeleddin,1990, "Dârulfünûn Tarihçesine Giriş" *Bellekten*, C.LIV, S.210:699-738,Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.

İhsanoğlu, Ekmeleddin,1993, "Dârulfünûn" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.8:521-525, İstanbul.

İnal, İbnülemin Mahmut Kemal , 1982, *Son Sadrazamlar*, C.2, İstanbul: Dergah Yayınları.

İskender, Pelin,1999, *Mehmed Esad Savfet Paşa*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Samsun.

Mahmud Celâleddin Paşa,1983,*Mir'ât-ı Hakikat*,Haz.:İsmet Miroğlu, İstanbul: Berekât Yayınevi.

Mehmed Memduh,1328, *Asvât-ı Sudur*,İzmir: Vilayet Matbaası.

Mehmed Süreyya, 1308, *Sicill-İ Osmani I*, Matbaa-İ Amire.

Ortaylı,İlber,1991, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul: Hil Yayınları.

Özcan, Azmi,2008, "Saffet Mehmed Esad Paşa" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.35:467-469, Ankara.

Öztürk, Cemil,1993, "Dârü'muallimat" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*.C.8:549-550,İstanbul.

Pakalın, Mehmet Zeki, 2018, *Safvet Paşa*, İstanbul: Divan Kitap.

Saatçı Ata, Meltem Begüm, 2021,"Müze-İ Hümâyun Müdürü Dr. Philipp Anton Dethier'nin Osmanlı Maarif Nazırları Dönemindeki 1872-1881 Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme" *Belgi*, S.21:459-482,Denizli.

Said Paşa.1327, *Gazeteci Lisâni*, Dersaâdet: Sabah Matbaası.

Sungu, İhsan,1943,“Galatasaray Lisesi'nin Kuruluşu” *Belleten*, C.VII,S.28:315-347, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.

Tekeli, İlhan, İlkin,Selim.1993, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim Ve Bilgi Öğretim Sistemimin Oluşumu Ve Dönüşümü*, Ankara.

Uzunçarşılı, İ.Hakkı,1951,“Merhum Sâdullah Paşa'nın Safvet Ve Cevdet Paşalar Ve Safvet Paşazâde Refet Beyle Mektuplaşması” *Belleten*, C.XV, S.58:263-299,Ankara: Türk Tarih Yayını.

Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA. HSD.AFT.	7/8
BOA. İ.MMS.	19/851
BOA. MB.İ.	19/61
BOA. HAT.	1648/39
BOA. İ.DH.	655/45541
BOA. İ.DH.	750/61291
BOA. İ.HR.	212/12312
BOA. İ.HR.	154/8195
BOA. A.MKT. MHM	381/99
BOA. MB.İ	25/40
BOA. HR.SAİD	4/1
BOA. DH.SAİDd.	2/416
BOA. HR.SFR.3.	267/30
BOA. Y.A.HUS.	161/86
BOA. Y.EE.	14/115
BOA. Y.EE.	75/45
BOA. Y.EE.	79/4
BOA. Y.EE.	112/6
BOA. Y.EE.	41/7
BOA. Y.EE.	38/95
BOA. Y.EE.	44/120